

5. Identification Procedures & Preparing the Case for Court. Administration of Justice 104. Rio Hondo College. 2001. August (last revision). Retrieved 2011.07.23.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

7. Гончаренко В. Г. Вибране. К.: Прецедент, 2011. 791 с.

Макаров Марк Анатолійович,

завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОМУ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист у неповнолітнього, як одного із суб'єктів кримінального провадження, залишаючись невід'ємною складовою спеціальних процедур ювенальної юстиції (визначається в Указі Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 [1]), разом з іншими правами та законними інтересами неповнолітніх, було враховано у Кримінальному процесуальному кодексі України [2] (далі за текстом – КПК України) 2012 року і набуло подальшого розвитку через удосконалення інституту судового контролю та визначення у главі 38 КПК України і в цілій низці його статей відповідних спеціальних норм.

Необхідність відповідності нормам КПК України особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, викликала потребу нормативно-правового врегулювання проблемних питань у сфері захисту прав дітей, що поступово забезпечувалось через прийняття окремих нормативно-правових актів, зокрема: Постанови Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453 [3]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р [4] та багатьох інших.

Як слушно зауважує Т. Дмитришина, у більшості країн з високим економічним розвитком, високими стандартами дотримання прав людини, ювенальна юстиція функціонує і має багаторічну історію. Врахування міжнародних тенденцій розвитку ювенальної юстиції, наслідків її впровадження, вивчення недоліків може стати важливим фундаментом створення ефективної системи ювенальної юстиції в Україні, яка відповідатиме міжнародним нормам дотримання прав дитини та сприятиме зниженню рівня дитячої злочинності [5, ст. 210].

Системний підхід до комплексного вирішення питання забезпечення права неповнолітньому на захист у кримінальному провадженні потребує виокремлення за двома основними напрямками:

– процесуальної ревізії щодо норм кримінального процесуального закону щодо відповідності міжнародним стандартам у дотриманні прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх у кримінальному судочинстві;

– процесуальної ревізії питань, пов'язаних із колом учасників кримінального провадження, які уповноважені на здійснення процесуальних дій за участі неповнолітніх (малолітніх) та розроблення відповідних рекомендацій щодо їх ефективного застосування та удосконалення.

Визначаючи серед загальних засад кримінального провадження засаду рівності перед законом і судом, законодавець у ч. 2 ст. 10 КПК України, зокрема сформулював відповідні норми, що забезпечують під час кримінального провадження використання неповнолітніми додаткових гарантій.

Так, положення КПК України певною мірою враховують потреби неповнолітніх (малолітніх) осіб у встановленні додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення їхніх прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій. Наприклад, у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування (ч. 2 ст. 213 КПК України).

Під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи (статті 226, 354 КПК України), проведенні за їх участю інших слідчих (розшукових) дій (ст. 227 КПК України) забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Окрім того, частинами 2, 3 ст. 226 КПК України встановлюється тривалість допиту малолітньої або неповнолітньої особи (що не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день) та необхідність для осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, давання правдивих показань (не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання), а також право малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні (коли участь законного представника може завдати шкоди їх інтересам) та залучити замість нього іншого законного представника.

Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого (які не досягли шістнадцятирічного віку) передбачають роз'яснення головуючим обов'язку про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, а також можливість за ухвалою суду бути допитаним поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (частини 2, 4, 5 ст. 354 КПК України).

Водночас, у питаннях встановлення додаткових процесуальних гарантій щодо забезпечення прав і законних інтересів при проведенні процесуальних дій відповідними учасниками кримінального провадження (дізнавачем, слідчим, прокурором, адвокатом, слідчим суддею, судом), які уповноважені на здійснення процесуальних дій за

участі неповнолітніх, на наш погляд, панує певна законодавча неврегульованість.

Так, норми що сприяють дотриманню прав неповнолітнього на стадіях досудового розслідування та судового розгляду через виключну вимогу участі спеціально законодавчо зазначених суб'єктів кримінального провадження визначено ч. 2 ст. 484 (щодо слідчого, дізнавача), ч. 19 розділу XI Перехідних положень (щодо судді) КПК України, а також врегульовано іншими нормативно правовими актами, зокрема Законом України від 05.07.2012 р. № 5076-VI [6], Законом України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [7], Наказом Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 [8].

Потреба у трансформації національної системи правосуддя щодо неповнолітніх, що проголошена на державному рівні, у систему правосуддя дружнього до дитини, стосовно обсягу прав неповнолітньої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, повинна вирішуватись, зокрема, через запровадження ювенальної спеціалізації слідчого судді.

Так, на слідчого суддю, який здійснює контрольні повноваження у кримінальному провадженні про злочин або суспільно небезпечне діяння неповнолітнього, не розповсюджується положення ч. 14 ст. 31 КПК України щодо спеціалізації судді. На цьому, зокрема, наголошується у п. 3 рекомендаційних роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних на кримінальних справ від 23 грудня 2016 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» [9, с. 1–8].

Але при розгляді цього питання слід також враховувати положення частин 1, 2 статті 225 КПК України, згідно з якими слідчий суддя не тільки вирішує питання, пов'язані з розглядом стосовно неповнолітнього обвинувального акту, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а й уповноважений здійснити допит неповнолітнього свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Набуття особою права на заняття адвокатською діяльністю передбачено у розділі II Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI [6]. Водночас, означеним Законом не передбачено спеціальних вимог до адвоката, уповноваженого на захист прав дитини у кримінальному провадженні. Правову дефініцію «ювенальний адвокат» не визначено в жодному вітчизняному нормативно-правовому акті.

Вважаємо, що ювенальним адвокатом, окрім загальних вимог, визначених Законом України від 05.07.2012 № 5076-VI, може бути адвокат, який має стаж роботи не менше 5 років, склав кваліфікаційний іспит за відповідною спеціалізацією, пройшов стажування та отримав відповідне свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, пов'язаною із захистом прав неповнолітніх, а також включений до реєстру «ювенальних адвокатів». Такий адвокат зобов'язаний щорічно проходити психологічне обстеження, тестування, та приймати участь у

заходах з підвищення кваліфікації на регіональному рівні (не менше двох заходів на рік, загальною тривалістю не менше двадцяти годин).

Водночас, не може бути ювенальним адвокатом особа, яка окрім дотримання вимог встановлених ч. 2 ст. 6 зазначеного вище Закону України, має погашену чи зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (передбачених статтями 152–156-1 Кримінального кодексу України, а також проти громадського порядку та моральності (301-1–303 КК України).

Безумовно, питання забезпечення неповнолітньому права на захист у кримінальному провадженні не вирішуються виключно ювенальною спеціалізацією (кваліфікаційними вимогами) окремих учасників кримінального провадження та потребують подальших наукових розвідок щодо їх ефективного застосування та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#n10>.

4. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.

5. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. Підприємство, господарство і право. 2021. № 1. С. 210–219. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.37>.

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

7. Про судоустрій та статус судів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

8. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Офісу генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509. *Верховна Рада*

України / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>.

9. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Рекомендаційні роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 грудня 2016р. // Юридичний вісник України. 3–9 березня 2017 р. № 9. – Інформаційно-правовий банк. – С. 1–8.

Марков Михайло Миколайович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть в ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини по справі.

В Європі давно є поширений метод допиту підозрюваного, який не пов'язаний з насильством щодо отримання інформації поліцією, відомий як процесуальне (або слідче) інтерв'ю (investigative interviewing). Він повністю відповідає підходам, на яких КЗК традиційно наголошує: мета питань, що ставить особі поліція, полягає в отриманні точної та надійної інформації, яка дозволить дізнатися правду про події, щодо яких ведеться розслідування, а не в отриманні зізнання від особи, яка вже в очах того, хто її допитує, є винною. Комітет неодноразово підкреслював, що слідство має рухатися «від доказів до підозрюваного», а не «від підозрюваного до доказів». Такий підхід повинен застосовувати кожен правоохоронець – від тих, хто затримує особу, до слідчих, – а також має поширюватися на всю систему кримінального правосуддя [1].

Методика процесуального (слідчого) інтерв'ю, що виникла в контексті масштабних реформ поліції Англії та Вельсу на початку 90-х років минулого століття, не лише змінила характер спілкування слідчих із підозрюваними, свідками та жертвами злочинів, але й суттєво вплинула на зміну світогляду правоохоронців. Розвиток цієї методики у практиці норвезької поліції дав інший приклад, що надихає фахівців у всій Європі. Саме цій темі приділено значну увагу у 28-й Загальній доповіді КЗК [2].

Проаналізувавши міжнародний досвід, можливо зрозуміти те, що наразі органи правопорядку Європейських країн, використовують два основні підходи до проведення допиту в межах кримінального провадження - це так званий обвинувальний (accusatorial) підхід та підхід, який передбачає застосування методів опитування, спрямованих на збір інформації (information-gathering methods).